

Responsio.

Universim huiusmodi oratores assumunt, 1. Civili magistratui potestatem inesse condendi legem circa matrimonium; 2. vinculum religiosum separari posse a contractu civili; 3. scopum legis esse satisfacere independentiae potestatis civilis, et obligationi, quam habet Status erga cives, hanc ipsam independentiam iis vindicandi. Iam vero haec omnia et singula falsa sunt.

Etenim civili magistratui nulla inest potestas condendi legem circa matrimonium, id est circa contractum ipsum coniugalem ac vinculum ipsum, ex quo matrimonium seu sacramentum matrimonii exurgit. Lex civilis nullatenus condi potest nisi circa ea, quae sunt matrimonio extrinseca et accidentalia, cuiusmodi sunt ex. gr. dos, successio, haereditas etc. quaeque vel accedunt ad ipsum coniugium, vel ipsum sequuntur et comitantur, non autem circa nexum ac vinculum coniugii, quod oritur ex consensu contrahentium, qui sint iure habiles ac legitimi, seu idonei ad contrahendum, nempe ad praebendum consensum. Sola divina lex potest matrimonium moderari, conditiones apponere, proprietatesque definire. Nam solus ille potest legem condere et sancire circa matrimonium, qui matrimonium ipsum instituit, atque Ecclesia, cui haec potestas a Deo communicata est.

Deus porro solus est, qui ut Creator et Conditor plasmavit hominem, eduxitque ex latere eius foeminam; ut summus pontifex eos in coniugium copulavit ac *benedixit*; ut legislator legem tulit de perpetua eiusdem coniugii unitate ac indissolu-

rapporti, e discorsi per la discussione del codice di Napoleone il grande. Trad. ital. Firenze 1806. tom. I. p. I. Motivi della sesta legge esposti da Portalis. Sul titolo quinto del matrimonio pag. 80 seqq.

Item *ibid.* pag. 109 seqq. *Estratto del discorso di Boutteville sul progetto di legge al titolo V. Del matrimonio.*

bilitate (33). Quod coeptum est in protoparentibus, servatum est in lege naturae, quando principes familiarum Abraham, Isaac et Iacob, utpote summi sacerdotes, coniunxerunt in matrimonio filios suos; deinde sub lege Mosaica Deus ipse in Levitico per Moysen leges dedit circa coniugiorum celebrationem, iuxta quas leges deinceps in populo Dei coniugia inita sunt, ut constat ex II. Esdr. capp. IX et X. Denique Christus matrimonium ad perfectum adduxit, dum, sublato libello repudii, ipsum ad omnimodam unitatem, ac indissolubilitatem revocavit, dicens: *Quod Deus coniunxit, homo non separet* (Matth. XIX. 6.)

Cum itaque ab ipsa sua institutione matrimonium praefigurans futuram Christi coniunctionem cum Ecclesia, prout iamdiu animadvertit S. Leo M. (34), a divina lege fuerit praepositum, nulla humana lex ferri potest, quae afficiat eius substantiam; nulli Caesari coniugium subiicitur, nulli humano legislatori. Multo vero minus ex quo Christus contractum naturalem ad veri ac proprii sacramenti novae legis fastigium evexit. Sane ex sacris litteris comperimus, Apostolos absque ulla a quavis humana legislatione dependentia regulas statuisse eiusdem coniugii, atque impedimenta sanxisse; quod deinceps

(33) Ex doctrina constanti Patrum quatuor priorum seculorum, ut ostendimus in nostris *Praelect. theolog. tract. De incarnat. part. II. cap. I. Prop.* in nota ad n. 237. quoties Deusse adspectabilem fecit sub forma humana exterius assumpta, fuit ipsa persona Verbi sic iam proludentis ad futuram suam incarnationem; adeoque ut pontifex maximus apud Patrem, ut rursus iidem Patres tradunt, pontificiam exercuit potestatem ipso actu benedictionis seu ritu sacerdotali, ut legitur Genes. I. 27. collat. Gen. II. 21 seqq. « Et creavit Deus hominem ad imaginem suam.... masculum et foeminam creavit eos. *Benedixitque illis Deus et ait: crescete et multiplicamini.... Immisit Dominus Deus soporem in Adam, cumque obdormisset, tulit unam de costis eius.... et aedificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem, et adduxit eam ad Adam. Dixitque Adam: hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea.... Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. »*

(34) Epist. ad Rustic. Narbon. « Societas nuptiarum, inquit, *ab initio ita fuit constituta, ut praeter sexuum coniunctionem haberet in se Christi et Ecclesiae sacramentum.* »

Ecclesia divina auctoritate freta iugiter ad hunc usque diem efficere nunquam destitit, ut suo loco uberius ostendemus (35.) Falsa igitur est prima assumpti pars.

Sed non minus falsa est altera pars assumptae hypothesis. Quandonam in coniugio christiano separari ac divelli potest contractus matrimonii a sacramento? Quod est re individuum, nonnisi cogitatione tanquam distinctum apprehendi potest, ast dividi, separari, divelli nullatenus potest. Iam vero tale esse coniugium christianum in priori huiusce libri sectione cumulatissime ostendimus, quin necesse sit quidpiam adicere, aut ea, quae dicta sunt, iterum ingerere.

Ast *contractus civilis*? Haec verba sunt sensu vacua; qui a pseudo-politicis plenis buccis *contractus civilis* nuncupatur, ex doctrina Ecclesiae non est contractus, sed larva contractus, umbra ac simulacrum contractus. Etenim ad contrahendum necesse omnino est, ut personae habiles sint ad contrahendum; alioquin nihil efficiunt, etiamsi contrahere maxime vellent, quemadmodum frustra adniteretur volare qui alis esset destitutus, aut incedere qui tibiis careret. Iam vero ad Ecclesia in concilio Tridentino solemniter declaratum est, eum, qui praeter formam a se constitutam de praesentia sacerdotis, ac duorum triumve testium contrahere conniteretur, eius contractum

(35) Apposite Claudius Fouchet in suo Sermone *De religione nationali comitiis parisiensibus* an. 1789. «Quod Ecclesia, inquit, statuit in concilio Tridentino praeceminet omnibus thronorum iniuriis, ac maxime conscientias devincit. Habetur sacramentum ubi Ecclesia catholica declarat adesse. Habetur boni mores, ubi eos recognoscit ac tales esse decernit Ecclesia. Omnes simul sumptae potestates temporales nunquam vel apicem immutare poterunt de veritate horum principiorum. Episcopi sunt principibus subditi in temporalibus quidem, in spiritualibus nunquam. Contra vero principes, sub hoc respectu, subditi sunt Ecclesiae, omnia confunduntur, cum eiusmodi negliguntur distinctiones. Populi ac principes, vos pariter a Deo dependitis, id est, a veritate, a iustitia, a moralitate; uno verbo a religione, sine qua nulla habetur vera virtus, nullum inviolabile ius, nulla positiva societas.» Generosa haec dicendi libertas effecit, ut a tolerantibus illis libertatis Gallicae assertoribus caput ei obtruncaretur die 30. Novemb. eiusdem anni. Cf. Philip. Carillo op. cit. loc. cit. p. 294.

irritum ac nullum esse, eo quod redditus fuerit ad contrahendum inhabilis. Nam « qui aliter, quam praesente parochi, » inquit Tridentinum, vel alio sacerdote, de ipsius parochi seu » ordinarii licentia, et duobus, vel tribus testibus, matrimonium » contrahere attentabunt, eos S. Synodus *ad sic contrahendum » omnino inhabiles reddit*, et huiusmodi CONTRACTUS IRRITOS ET » NULLOS esse decernit, prout eos praesenti decreto *irritos* facit, » et *annullat*. » Qui proinde se catholicos iactant esse sinceros, debuissent ante omnia ad hoc attendere decretum, quo non solum irritum *sacramentum*, sed et ipsum irritum ac nullum *contractum* esse decernitur.

Talem reipsa esse mentem concilii Tridentini, aperte pronunciat Benedictus XIV. « Qui praeter formam a se praescriptam » matrimonium contrahere attentant, eorum Tridentina synodus » non sacramentum modo, sed *contractum ipsum irritum » diserte pronuntiat*, atque eos ad sic contrahendum *omnino » inhabiles*, et huiusmodi contractus *irritos* esse decernit (36). » Ac rursus Pius IX. in damnatione opp. Io Nepomuceni Nuytz, ut alias vidimus, idem docet.

Contractus, qui vocatur *civilis* matrimonii, non est nisi recens inventum toti christianae antiquitati incognitum et inauditum, ut a nobis demonstratum est. Si viguisset medio aevo nova haec distinctio inter contractum civilem et sacramentum, profecto illius aetatis imperatores, reges ac principes, qui tantopere inhiabant nuptiis illicitis, tot contentiones cum Apostolica Sede, quae illorum nefariis conatibus fortiter sese opponebat, non habuissent, nec tyrannus Henricus VIII. se ac regnum ab Ecclesia catholica scidisset post exhaustas omnes machinationes ad Rom. pontificem expugnandum. Nam potuissent commode per contractum mere civilem sine sacramento celebrare optata coniugia. Ergo et haec altera pars hypotheseos gratuita est, ac plane falsa.

Tandem falsam esse tertiam quoque assumpti partem, ita

(36) In *Brevi ad Holland. missionar.* 14. Sept. 1746.

ostendimus. Nunquam potest esset scopus legis, quod aequitati, divinaeque legi prorsus repugnat. Eiusmodi autem est tum independentia potestatis civilis a religione sive ab Ecclesia, tum obligatio, quam dicunt, Status erga cives hanc independentiam vindicandi.

Repugnat ac implicat independentia potestatis civilis a religione sive ab Ecclesia, ut ex hoc capite prius exordiamur, eadem ratione, qua repugnat et implicat independentia corporis alicuius viventis ab anima, quae illud informat, vivificat, regit ac moderatur. Receptum est apud pseudo-politicos adagium, quod *Ecclesia sit in Statu*; nos libenter istud admittimus; dummodo tamen ita intelligatur, quod *Ecclesia sit in Statu*, prout anima est in corpore, a qua Status dependere omnino debet eique subiici. Statum se independentem efficere ab Ecclesia, ab eaque, ut aiunt, se vindicare perinde esset ac se independentem profiteri ac separatam a Deo Ecclesiae seu verae religionis auctore, quod certe pseudo-politici omnes simul sumpti nunquam obtinebunt, cum dependere a Deo tanquam a supremo Domino omnibus hominibus ac societatibus essentiale sit. De *facto* utique se vindicare a Deo tum homines singuli, tum societates per voluntatis perversitatem poterunt; immo heu nimium tot suis sceleribus ac libera sentiendi agendique ratione sese a Deo vindicant, ast *iure* nunquam; adeoque serius ocus in Dei manus incident ad eius subeundum experiendumque iudicium (37). Itaque eiusmodi stultitia, ne impietatem dicam, utpote absurda, non potest esse nec unquam erit scopus legis. Qui hoc imprudentes effutiunt, procedunt ex secreto atheismi practici dictamine, a quo unice reguntur.

Admissa semel optata separatione Status a religione, regimen in despotismum absolutum converteretur. Sine basi ac fundamento societas, quo regeretur, evaderet, ac cives, qui non

(37) Praeclare non minus prudens quam sancta foemina Iudith inquebat : « Vae genti insurgenti super genus meum : Dominus enim omnipotens vindicabit in eis, in die iudicii visitabit illos, dabit enim ignem et vermes in carnes eorum, ut urantur et sentiant usque in sempiternum (XVI. 20. 21.) »

amplius in absurda illa hypothesi ex conscientia obtemperarent, non nisi vi materiali continerentur, ac in omnia facinora, quae impune patrare se posse sperarent, tantum non dilaberentur. Porro quidnam fieret de tali societate?

Accedit quod potestas politica, quae se ab Ecclesia vindicaret, ut independentem se constitueret, de facto Ecclesiae dominaretur eamque sibi subiiceret. Cum enim ventum fuerit ad divisionem *temporalis et spiritualis*, sibi omnia vindicaret, quae exteriora sunt ac sub sensus cadunt, adeoque sibi ius arrogaret in personas, in bona, in disciplinam, ac in ipsa sacramenta, prout medio aevo primi *separatismi*, ut vocant, inventores re ipsa sub hoc separationis praetextu iura omnia in sacra principibus tribuebant (38).

(38) Historia *status separatistae* exposita reperitur in scriptoribus saec. XIV. et XV. qui egerunt de utriusque potestatis limitibus. Verum celebrior omniumque primus inter eos fuit Guilielmus Oecchamus. Hic in libro inscripto *De potestate ecclesiastica et saeculari*, (vulgato a Goldasti *De monarchia* tom. I. pag. 45. seqq.) quem scripsit contra Bonifacium VIII. pro Philippo Pulchro, prima et ampliora lineamenta dedit istius doctrinae. Siquidem in eo statuit principii instar *separationem* utriusque potestatis, quarum altera *temporalis* sit, quae ius habeat super temporalia; altera *spiritualis*, quae contineri debeat intra fines rerum spiritualium. Sed ita exponit fines hos, ut Ecclesiae nullam aliam iurisdictionem tribuat praeter eam, quae sit fori interni. En eius verba: « Iam vobis est per epistolam Pauli superius responsum, cum » scribit; quod *Omnis pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis, quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis;* » et in iis habent nos regere, videlicet *quae sunt ad Deum*: sed ad Ecclesiam non » pertinet in iis, quae foris sunt, aliquid iudicare (I. c. pag. 45. lin. 51. seq.) » Hinc infert, Ecclesiam ius non habere iudicandi de actionibus moralibus hominum nisi *in foro sacramentali* (ib. p. 44. lin. 55.), quod temporale principis non in alio subordinari debet spirituali, quam in subministratione eorum, quae ad sustentationem necessaria sunt ministris cultus (ib. pag. 45. lin. 16.); adeoque, quod nulla lex aut consuetudo ecclesiastica valorem habeat, quum deleri ac immutari possit a principe vi regiae suae potestatis, quin alio consilio indigeat praeter rationem, seu voluntatem suam (ib. p. 47. lin. 61. seq.).

Hae ipsae doctrinae copiosius ampliorique claritate expositae sunt in prolixo opere cui tit. *Dialogus inter discipulum et magistrum* (apud Goldasti *De monarchia* tom. II. pag. 596. seqq.) in octo quaestionum decisiones super *potestate Summi Pontificis* (loc. cit. pag. 515. seqq.) et in altera *De iurisdic-*

Multo vero minus potest esse legis obligatio in eiusmodi separatione erga Statum. Quomodo enim serio affirmare quis ausus sit, legis esse obligationem vindicandi Statum ab Ecclesia, a religione, a Deo? Qui ita sentiunt, et effutiunt in publicis comitiis se palam populorum, a quibus delegari dicuntur, proditores imprudenter manifestant, et proditores Status qui, cum profunde catholicus sit, ut ipse orator fatetur, nec vult nec quaerit impiam eiusmodi independentiam, imo ab ea refugit et abhorret. Quod cum aegre ferant pseudo-politici, hinc machinas admovent omnes, ut statum ex catholico acatholicum efficiant, si quidem id fieri posset. Quod si hoc non sit imprudenter Statum prodere, quid sit fallere, prodere ac decipere me sane nescire profiteor. Atque haec publice proferuntur sub Statuto, in cuius primo articulo *sola religio catholica, apostolica Romana, religio Status* solemniter declaratur!

Demum, qui adeo solliciti sunt pro Status independentia, cur hanc independentiam ipsam, ad quam Ecclesia divinitus ius habet, ei modis omnibus eripere conituntur? Quare Ecclesiam deprimunt, sub iugo eoque durissimo detinent, quale vix ipsa ferre cogitur sub haereticis ac infidelibus? Quare ipsos non pudet propriam matrem cedere, proscindere, dilacerare? Quare

tione imperatoris in causis matrimonialibus. In hoc posteriori tractatu demonstrare nititur, spectare ad imperatorem, utpote successorem in iuribus imperi *Romani* dispensationes concedere in casibus consanguineitatis, quamvis contrarias legibus pontificum et Ecclesiae. In eodem tractatu affirmat causas spirituales et sacramenta aliqua ratione pertinere ad regias et imperiales attributiones, praesertim in iis, quae spectant ad tempora, ad cultum, ad ministros etc. Quapropter qui primum constituit separationem absolutam duarum potestatum, intulit dependentiam potestatis spiritualis a potestate temporali usque ad iudicium et depositionem, ex parte imperatoris, Pontificis summi, qui haereseos iuxta ipsum fuerit reus. Cf. nominatim *Dialog.* p. III. c. 17. pag. 947 seqq. Quod quidem principium evolutum plene fuit a Marsilio Patavino in op. *Defensor pacis.* Ibid. tom. II.

En promptuaria, ex quibus deinde regalistae omnes et separatistae doctrinas suas hauserunt.

Porro omnia haec opera cum suis auctoribus proscripita sunt et in indicem confectum iussu concilii Tridentini relata.

duplici utuntur mensura, hinc quidem extollendo ac promovendo protestantismum, qui factus est ipsorum idolum; inde vero deprimendo iugiter magis ac magis unice veram religionem, christianismum plenum, seu Ecclesiam catholicam? Deponant igitur tandem aliquando pseudo-politici larvam, qua se contegunt, atque aperte sensa sua promant, ne incautos valeant ulterius decipere.

Post haec generatim considerata, iam praestat aliquid singulatim respondere ad ea, quae ex uno alterove oratore supra retulimus. Unus itaque ex oratoribus se velle dicebat, ut Status omnino seiungeretur ab Ecclesia, et quidem absolute. Ast sciebat ne iste id, de quo loquebatur? Non puto. Siquidem rei natura non patitur, ut eius voluntati fiat satis. Dum orator vellet separationem eamque absolutam societatis ab Ecclesia, vellet interitum societatis ipsius, quemadmodum vellet mortem alicuius viventis, qui vellet separationem animae a corpore. Quod si ei legis schema nimis tribuere videtur Ecclesiae, hoc pendet ex nimio affectu, quo ipse in Ecclesiam catholicam matrem suam fertur. Heu quot eiusmodi ingratos atque inhumanos filios in sinu suo nutrit Ecclesia!

Non solum medio aevo, sed et a suis primordiis, et deinceps ac semper Ecclesia benefica fuit, et erit, quia talis est essentia sua, nam informatur a fide et charitate, quae nunquam excidit (39). Potestas autem civilis suam emancipationem in sensu adversarii nunquam adeptam est, nec eam unquam adipiscetur.

Matrimonium prout est officium naturae certe est principium ac materia prima, ut loquitur orator, vitae *naturalis*, non autem *civilis*, quae naturae adiicitur. Verum antequam inter christianos ex officio naturae fiat matrimonium, iam ad Ecclesiam pertinet contractus naturalis, ex quo sacramentum exurgit,

(39) Cf. Egregium opus card. Caiet. Baluffi, cui titulus: *La chiesa romana riconosciuta alla sua carità verso il prossimo per la vera chiesa di Gesù Cristo* vol. in-8. Imola 1834. ubi de hoc argumento plene ac erudite disserit.

et sine quo nullo modo consistit iste contractus. Quapropter princeps nec ius neque munus habet contractum suis legibus moderandi.

Nescio porro quid significet illa *potestas amica*; numquid Ecclesia ad instar est regiminis civilis, ita ut dici possit *potestas amica*? Quam absona et abiecta haec sunt in ore gravis senatoris! Ecclesia semper fuit et est omnibus hominibus *amica*, est pia mater et benevolentissima nutrix. Caeterum nemo potest ex se facere quod non est in sua potestate. Iura denique, quae nusquam existunt, nec *praescriptibilia* dici possunt, neque *impraescriptibilia*.

Quod vero attinet ad ea, quae oratorum alter urgebat, legem hanc niti duobus principiis, quae humanitaria simul sunt et evangelica, sufficiat respondere, ea esse principia aptissima, prout ab oratore intelliguntur, ad humanitatem simul, veramque evangelicam religionem abiiciendam. Et quoniam profanus orator ad evangelia provocat, respondemus, eum utique, qui evangelia aperiat spiritu protestantico informatus atque praeoccupatus, ibi proclamata reperire separationem Status ab Ecclesia, scilicet a Deo; at eum, qui mente catholica ea aperiat, nullo modo *separationem*, sed *distinctionem* solam praesidiorum et finis pro Statu atque Ecclesia invenire, atque utriusque amico foedere concordiam: quam quidem doctrinam Patres exponunt; tantum abest, ut, quemadmodum orator noster affirmat, quin eos legerit, separationem Status ab Ecclesia docuerint.

Sane unanimis Patrum doctrina est, non solum ratione finis ac praesidiorum distingui Statum politicum seu civilem ab Ecclesia; quatenus ille habet pro fine immediato felicitatem temporalem civium, adeoque et praesidia, quae ad eum perducant, idonea; Ecclesia vero felicitatem aeternam ac media ad eam obtinendam opportuna; verum etiam finem ac praesidia civilis societatis suapte natura subordinata esse potestati Ecclesiae, quatenus felicitas temporalis ordinata est ad felicitatem aeternam. Hinc docuerunt Patres, Deum instituisse potestatem civilem, ut

subsidio esset Ecclesiae, atque Ecclesiae inserviret tanquam praesidium ad assequendum finem ei proprium, nempe supremum. Ita S. Caelestinus (40), S. Leo M. (41), S. Gregorius M. (42), S. Isidorus Hispalensis (43), sic reliqui omnes.

Nos ad haec confirmanda unum alterumve in medium proferemus. Itaque S. Augustinus scribit: « Aliter servit (Rex » Domino), quia homo est, aliter quia etiam rex est. Quia » homo est, ei servit vivendo fideliter; quia vero etiam rex est, » servit leges iusta praecipientes, et contraria proscribentes » convenienti vigore sanciendo. Sicut servivit Ezechias, lucos » et templa idolorum, et illa excelsa, quae contra praecepta » Dei fuerant constructa, destruendo . . . Sicut servivit rex » Ninivitarum universam civitatem ad placandam Dominum » compellendo . . . Sicut servivit Nabuchodonosor omnes in suo » positos a blasphemando Deo lege terribili prohibendo (44). » S. Gregorius M. « Ad hoc, inquit, potestas super omnes ho- » mines dominorum meorum pietati coelitus data est, ut qui » bona appetunt, adiuventur; et coelorum via largius pateat, » ut terrestre regnum coelesti regno famuletur (45). » S. Leo M. « Debes, scribit, incunctanter advertere regiam potesta- » tem, tibi non ad solum mundi regimen, sed maxime ad » Ecclesiae praesidium esse collatam: ut ausus nefarios compri- » mendo, et quae bene sunt statuta defendas, et veram pacem » his, quae sunt turbata, restituas (46). » S. Isidorus Hispalensis: « Cognoscant, inquit, principes saeculi, Deo debere se ra- » tionem reddere propter Ecclesiam, quam a Christo tuendam » suscipiunt. Nam sive augeatur pax et disciplina Ecclesiae

(40) *Epist. ad Theodosium.*

(41) *Epist. ad Leonem Augustum.*

(42) Lib. II. *Epist. LXV. ad Mauritium imper.*

(43) Lib. III. *Sentent. cap. LI.*

(44) *Epist. ad Bonifac. Comitem CLXXXV. alias L. ed. Maur. n. 19.*

(45) Lib. III. *Epist. LXV. Ad Mauriti imperat.*

(46) *Epist. CLVI. cap. 3. ed. Ballerin.*

» per fideles principes, sive solvatur, ille ab eis rationem exiget, qui eorum potestati suam Ecclesiam credidit (47). » et aliis omissis, S. Caelestinus papa eadem scribit: « Maior » vobis fidei causa debet esse, quam regni, ampliusque pro » pace Ecclesiarum clementia vestra debet esse sollicita, quam » pro omnium securitate terrarum. Subsequuntur enim omnia » prospera, si primitus quae Deo sunt cariora serventur (48). » Item S. Thomas, *De regimine principis*, qui haec habet: « In » regimine legislator semper debet intendere, ut cives dirigantur ad vivendum secundum virtutem: imo hic est finis legislatoris, ut philosophus dicit in 2. ethicor. » et paulo post: « Finis, ab quem principaliter lex intendere debet in seipsa et » in subditis, est aeterna beatitudo, quae in visione Dei » consistit (49). » En quid doceant Patres atque Ecclesiae doctores. Quam vero ab his sensibus abludunt pseudo-politici, qui Statum atheum quodammodo vellent!

ARTICULUS II. — Expenduntur argumenta pro lege sub aspectu potissimum morali.

§. I.

Populi religio, ac legis ipsius restrictio.

Regio Subalpina est intime catholica, adeoque coniugia vix unquam celebrabuntur absque actu religioso (50). Nihil proinde ab hac lege est pertimescendum, quasi bonis moribus esset noxia, eo vel magis, quod ipsius codicis civilis regula generalis haec sit, ut matrimonium per solemnitatem religiosam sanciat. Hac praescriptione tributum solvitur principio illi conscientiae populorum penitus insculpto, quod nempe actus

(47) Lib. III. *Sentent* cap. LI. n. 6. ed. Arevali.

(48) In *Epist. ad Theodos. imperat.* quae extat in actis conc. Ephes. Actio. II. apud Harduin. Acta concil. tom. I. col. 1475.

(49) Lib. III. c. 5. Cf. Admonitionem praeiviam Bernardi Mariae de Rubeis.

(50) Tornata dei 26. Giugno 1832. pag. 601-605.

potissimus totius vitae, actus, qui familiam constituit, a religione consecratur. Tunc vero solum validitas matrimonii civilis coram iudice initi a lege decernitur, cum consecratio religiosa locum habere non potuerit (51).

Responsio.

Ex quatuor partibus eiusmodi ratiocinatio coalescit; 1. quod ea sit populi dispositio, ut refugiat ab omissione ritus religiosi in contrahendis nuptiis; 2. quod propterea pauci admodum coniugium mere civile inirent (52); 3. quod spiritus codicis regulam generalem insinuet ac foveat de celebrandis coniugiis ritu religioso; 4. quodque ideo in lege de exceptione tantum agatur. His explanatis, accedimus ad examen uniuscuiusque partis instituendum.

Prima itaque est optima populi animi comparatio, qui ab omissione ritus religiosi prorsus abhorret. Ergo inde ego concludo: populus melior est legislatoribus suis, ac lege, quam huiusmodi homines a populo deputati vellent ei imponere. Hoc idem est ac fateri populi sensum ac mores superiores esse legi ac suis legislatoribus. Hoc est profiteri ingenue non legem mores dirigere, sed mores populi legem corripere et legislatores suos, atque tacite exprobrare errorem, immoralitatem ac perversitatem ducum suorum; hoc est profiteri ab ipsis populi delegatis hac lege votum ac desiderium populi fuisse violatum. Quid porro magis perversum dici potest adversus legem, quae iustitiae ac rectitudinis norma esse deberet? Quid ignominiosum magis dici potest adversus legumlatores, quam quod ipsi in causa sint, ut populi per legem deteriores non fiant, ideo

(51) Ibid.

(52) Inter caetera animadvertit minister regius *sigillorum custos* ab an. 1802 ad annum 1814. sub Gallica dominatione, in cuius codice lex vigeat de matrimonio civili, ne unum quidem Subalpinorum matrimonium sine ritu religioso contraxisset; adeoque idem factum iri in posterum se confidere. *Senato. del regno* 18. Dic. pag. 189. col. 1.